

KUGLER JÓZSEF

A csehszlovák-magyar lakosságcsere lebonyolítása Békés és Csanád megyében

Többhónapos kényszerű várakozás után, 1947. március végére elhárultak az utolsó akadályok a csehszlovák-magyar lakosságcsere megkezdése előtt. A csehszlovák kormány ugyanis február 25-én felfüggesztette a felvidéki magyarok november közepe óta tartó deportálását, amelynek során mintegy 40 ezer személyt szállítottak lényegében munkaszolgálatra a cseh-morva országrész egykor németlakta vidékeire.¹ Április 2-án közzétették az Áttelepítési Vegyesbizottság 26. véghatározatát, amely az 1946. február 27-i lakosságcsere-egyezmény szellemének megfelelően szabályozta az ingóságok átvitelét, amelyekkel tulajdonosa szabadon rendelkezhetett. Eladhatta, vagy pedig minden korlátozás nélkül magával vihette azokat új hazájába.² A vegyesbizottság egyébként már korábban (1946 nyarán-őszén) elfogadta az áttelepülés lebonyolításával kapcsolatos véghatározatok nagyobb részét.³

A magyar és a szlovák kitelepítési szervek, illetve diplomaták 1947 márciusában a lakosságcsere első szakaszaként 3 ezer család (mintegy 12 ezer személy) kölcsönös átköltöztetéséről döntöttek. A tárgyalófelek között az áttelepítendő magyar családok vagyoni helyzete, illetve foglalkozási megoszlása okozta a legtöbb nézeteltérést. A csehszlovák küldöttség (hosszas alkudozás után) ígéretet tett arra, hogy a Magyarországra érkező felvidéki családfőknek legfeljebb kétharmada lesz földműves, akiknek családjában az egy személyre jutó birtoknagyság nem haladja meg a 2,37 katasztrális holdat.

Nem lényegtelen epizódja a lakosságcsere körüli huzavonának Jócsik Lajos kormánybiztos lemondása. Jócsik arra hivatkozott, hogy államtitkári megbízatása miatt nem tudja megfelelően ellátni kormánybiztosi hivatalát. A háttérben azonban más okok húzódtak meg. A felvidéki magyarság sorsáért aggódó és kemény tárgyalófélnek bizonyuló egykori íróttól heves támadások érték csehszlovák részről. Jócsik Lajos azért a választotta a távozást, hogy személye ne akadályozza a küszöbönálló magyar-szlovák megegyezést. A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság (MÁK) élére április 11-én Hajdú Istvánt nevezte ki a miniszterelnök. A kétoldalú tárgyalások a csere lebonyolításáról az átköltözések megkezdése után is folytatódtak, és az eredményeket, illetve a magyar kifogásokat a pöstyényi jegyzőkönyvben rögzítették.⁴

1947. április 10-e és 1948. december 21-e között mintegy 23 ezer szlovák (származású vagy nemzetiségű) magyar állampolgár hagyta el a Délkelet-Alföldet. A helyükre érkező felvidéki magyarok száma azonban még a 9 ezret sem érte el. E két évben a kitelepítések majdnem fele Békés és Csanád megyéből történt. A betelepülő magyaroknak pedig körülbelül ötödét helyezték el Délkelet-Alföldön.

A szlovák és a magyar kitelepítési szervek előzetes egyeztetés alapján (az úgynevezett ikresítési névjegyzékek felhasználásával) indították meg a lakosságcsereket. Magyarországon április 9-én a tótkomlói körzethez tartozó Pitvaroson és a nyíregyházi körzetben (a várost övező bokortanyákon) megkezdtek a kitelepítettek ingóságainak bevonatolását. Ezzel egy időben Szlovákiában a galántai körzet (Nagyfödemes, Nagymácséd), valamint Léva és környéke magyarjai is csomagoltak. Az első magyar, illetve szlovák telepéseket szállító szerelvény április 12-én lépte át az országhatárt.⁵ Május közepén a szarvasi, május végén pedig a békéscsabai körzet is bekapcsolódott a lakosságcserebe. A kondorosi szlovákokat a történelmi levegőjű Nagysallóra, a csabaiakat pedig Érsekújvárra és környékére költöztették. A mezőberényi kitelepülőknek közel fele az első 3 ezer család között távozott a csallóközi

Gutára.⁶ A MÁK a népességmozgás első heteiben szinte kizárólag a magyarországi németek elhagyott ingatlanjaiba telepített felvidéki magyarokat. Mindössze Galánta vidékéről irányítottak hat szerelvényt Nyíregyházára. Térségünkben ugyan már 1946 nyarán 1947 tavaszán is letelepedett néhány menekültcsalád, jelentősebb számban azonban csak május végén érkeztek.⁷ Az érsekújváriakat Tótkomlóra, a június elejétől folyamatosan érkező gutaikat pedig az újonnan megüresedő helyekre (Pitvaros, Kondoros stb.) irányította a kormánybiztosság. Az ikresítési ívek alkalmazásából származó szervezési előnyöket elsősorban a szlovák fél hasznosította.

A hazai hatóságoknak jobbára csak a kitelepítések előkészítésénél voltak segítségére az ingatlancsere-névjegyzékek. A Felvidéket elhagyó családok ugyanis annyi házat, földet hagytak hátra, amennyi elegendő volt a Magyarországról érkező ikervonat utasainak megélhetésére: A hazai (délkelet-alföldi) szlovák falvakban ugyanakkor előfordult, hogy csak 3-4 szerelvény kitelepülő után tudtak egy betelepülőt fogadni. Vagyis 20-30 felvidéki család megfelelő életkörülményeinek biztosítására gyakran 70-80 máz elköltözött család ingatlanjaira volt szükség.⁸

1947 júniusában a csehszlovák kormány újabb 10 ezer család kicserélését terjesztette elő. Még aratás előtt befejeződött a mezőberényiek és a medgyesegyháziak kitelepítése. A békéscsabai földművesek egy része is éppen a legnagyobb nyári munkákat megelőző napokban volt kénytelen lakhelyet változtatni. Ezért a lakosságcsere átmeneti szüneteltetését magyar és szlovák oldalról egyaránt szorgalmazták.⁹

Augusztustól újból a tótkomlósi körzet homogén szlovák lakosságú falvai kerültek sorra (Nagybánhegyes, Csanádalberti, Ambrózfalva). A szarvasi körzetből, Csabacsúdról és Szarvasról távoztak legtöbben az év második felében. Július elején nagyobb lélekszámú komáromi telepes-csoportot helyeztek el Békéscsabán. A galántai körzethez tartozó Negyed és Vágfarkasd lakói közül is sokan találtak új otthonra térségünkben 1947 őszén. De a lévai körzet községeiből is többeket ide irányítottak. Sőt a tótkomlósi kitelepülők „ikerpárjai” közül is sokan Békés és Csanád megyében kaptak állandó lakhelyet. 1947 folyamán a kitelepülni szándékozó békés-csanádi szlovákoknak négyötöde távozott az országból, és ezen időszak alatt mintegy 6 ezer felvidéki magyar letelepítése is megtörtént. A jelentősebb számban szlováklakta helységek közül már csak Szarvason és Békéscsabán maradt áttelepülésre váró magyar állampolgár.

1948 tavaszától a hazai szlovákok egyre kisebb érdeklődést mutattak az átköltözés iránt. Gyakran előfordult, hogy az áttelepülésre jelentkező családoknak még a fele, harmada sem élt az egyezmény nyújtotta lehetőséggel. A szlovák fél viszont az ikresítési ívek alapján egyre-másra jelölte ki és indította útnak a magyar családokat. A paritás elve így teljesen felborult. A magyar áttelepítési kormánybiztos a külügyminiszterrel egyetértésben 1948. június 12-én felfüggesztette a lakosságcserét. A nyár folyamán azonban újból tárgyalóasztalhoz ült a két érdekelt fél. A csehszlovákok természetesen az összes, áttelepülésre váró és e szándéka mellett kitartó szlovák átköltöztetését szorgalmazták. Magyarország pedig 10 ezer további V. cikkely szerinti és családtagjaival együtt körülbelül 5 ezer „háborús bűnös” (VIII. cikkely szerinti) felvidéki magyar befogadását vállalta 1948. december végéig.

1948 őszén elsősorban Békéscsabát és környékét hagyta el jelentősebb számú kitelepülő.¹⁰ A másik két délkelet-alföldi körzetben ekkorra már főként azok maradtak, akiknek átköltözését korábban valamilyen családi vagy szervezési ok megakadályozta. Békés és Csanád megye a népcsere utolsó szakaszában viszonylag kevés családnak tudott otthonteremtési lehetőséget kínálni. A komáromi, V. cikkely szerinti áttelepülőket elsősorban Békéscsabán, a Szlovákia más részeiből érkező, VIII. cikkely szerintieket pedig a még üres helyekkel rendelkező nyolc községben (városban) helyezték el.¹¹

Az első néhány száz család áttelepítése után többé-kevésbé kialakult, gördülékennyé vált az átköltöztetések menete. 1947 áprilisától 1948 júniusáig a ki- és betelepítések alapját a már

ismertetett ikresítési (ingatlancsere) - névjegyzékek jelentették. Április elején egy időben értesítették a háromezer kijelölt magyar, illetve szlovák családot, hogy áttelepülésük a közeljövőben esedékes. Egyúttal felhívták az érintettek figyelmét a hivatalos ingatlan-nyilvántartási iratok beszerzésére, továbbá mellékeltek a 26-os számú véghatározatot is.

Az ingóságok becsomagolása előtt „összeíró bizottság” kereste fel az áttelepülő családokat. A csehszlovák jegyzőkönyvvezető, a megbízott magyar hivatalnok, két összeírási bizalmi és a vagyonátvevő tisztviselő jelenlétében a tulajdonos (ok) meghallgatásával, illetve a hivatalos okmányok (telekkönyvi kivonatok) segítségével számba vette az ingatlanokat. A kétnyelvű (magyar, szlovák) nyomtatványok gyakorlatilag a teljes hátramaradó ingatlanvagyon felvételére törekedtek. Nemcsak a házak, istállók, ólak, pajták építési éve, felhasznált anyaga után érdeklődtek, hanem a porták kerítése és a kertek gyümölcsfaállománya felől is. Az összeírók figyelme kiterjedt az áttelepülő családtagok által birtokolt minden földdarabra (legelőrésze, zártkertekre). Külön kérdőívek foglalkoztak a helyben maradó műhelyekkel, gyárépületekkel. Sőt még az elvégzett mezei munkák összeírásáról (szántás, vetés, trágyázás) sem felejtkeztek el. Egy-egy család ingatlanjait gyakran 25-30 oldalas vagyonleltár rögzítette.

Az összeírás után két-három nappal megkezdődhetett a költözködés. Az előkészített üres szerelvényeket az ügynevezett berakóállomásra irányították. Egy-egy szerelvényvel általában 20-30 családot (80-120 személyt) szállítottak ingóságaival együtt egyik országból a másikba. Legtöbb szerelvény egy személyszállító, 50--70 fedett és 5-10 nyitott áruszállító vasúti kocsiból állt, amelyhez alkalmanként egy-két sertésszállító vagon is hozzákapcsoltak. A háztól (tanyától) a berakóállomásig Szlovákiában a magyar állam által bérelt (fizetett) teherautók vitték a családok értékeit, míg a hazánkat elhagyó szlovákokét csehszlovák gépjárművek fuvarozták. Az átköltözés (300-500 kilométeres út) két-három napig tartott, ezért a szerelvényeket úgy állították össze, hogy minden családnak legyen legalább egy saját vagonja, ahol életszükségeit (alvás, főzés) kielégítheti. Ezenkívül további ügynevezett külön vagonokat is (családonként ez akár 5 vagy 6 is lehetett) igénybe vehettek az átköltözők ingóságaik (mezőgazdasági gépek, ipari berendezések stb.) szállítására. Az állatokat (ló, szarvasmarha) közös, e célra kialakított vasúti kocsikban helyezték el. A Felvidékről induló szerelvények nemritkán 20-30 lovat, 30-50 szarvasmarhát, 60-70 sertést, 1500--2000 baromfit hoztak át Magyarországra.¹² A hazai szlovákokat szállító vonatok általában kevesebb vasúti kocsival közlekedtek. A szlovák kitelepülők állatállománya is szerényebb volt. Kevesebb lovat és szarvasmarhát (2-15, illetve 5-15), de több sertést (80-100), baromfit (2000-2500) vittek ki, mint amennyit a felvidékiek magukkal hoztak.

Mielőtt az áttelepülők (akár Magyarországon, akár Szlovákiában) véglegesen elhagyták volna szülőföldjüket, elbúcsúztak közeli-távoli ismerőseiktől, temetőben nyugvó halottaiktól, és istentisztelet (mise) keretében elköszöntek egyházközségüktől, illetve lelkészüktől. Közvetlenül a vonat indulása előtt ellenőrizték a kitelepülő személyek létszámát. Ebben a MÁK és a CSÁB hivatalnokai mellett a helyi közigazgatás képviselői is részt vettek. A Viharsarok tudósítója a békéscsabai pályaudvaron megörökítette az első kitelepülőket szállító szerelvény utolsó perceit: „A felvirágozott vagonok előtt érdeklődő gyermekek, asszonyok és férfiak sokasága áll. Legtöbbjük hozzátartozó, aki a következő csoportokkal indul útnak, de vannak olyanok is, akik csak búcsúzkodni jöttek. A vasúti híd is tele van emberekkel. Bánatosan integetnek barátaik, volt munkatársaik felé. (...) A gazdasági felszerelések a szerelvény utolsó három vagonjában vannak elhelyezve. Tizennégy szarvasmarha, négy ló, 151 vegyes jószág, juh, sertés és kecske hangzavara szüremlik át a vagonok rácsos ablakain. (...) Befejeződik az ellenőrzés, és a várakozók százas csoportja előzönlí a vagonokat. Hosszas ölelések; sírások után megmozdul a hosszú szerelvény.”¹³

Az áttelepülőket szállító vonatokon kísérők (2-4 személy) is utaztak. Feladatuk az adminisztrátori teendőkön túl a ki- és berakodás irányítása, a balesetvédelem és az úton adódó

kisebb-nagyobb problémák megoldása volt. A kísérők kapcsolatot tartottak az egyes állomásokkal, és ők jelölték ki a pihenési időszakot is, amikor egy-két órára valamelyik mellékvágányon leállt a szerelvény. A gazdák ez idő alatt ellátták (etették, itatták, megfejték) állataikat. A betegeket és a könnyebb sérülteket (ha voltak ilyenek) a vonaton tartózkodó vöröskeresztes nővérek részesítették szakzerű gondozásban. A határ átlépésekor (Szobnál vagy Somoskőújfalunál) újból számba vették a betelepülő családokat, és részükre személyi lapot állítottak ki.

A szerelvény utasainak vagyoni helyzetéről és foglalkozási összetételéről a vonatot kísérő tisztviselők a határátlépés után jelentést készítettek, amelyet telefonon vagy táviratilag a MÁK telepítési osztályára továbbítottak. A könnyebb és gyorsabb tájékozódás érdekében hátrahagyott ingatlanuk nagysága, illetve foglalkozásuk szerint osztályozták az áttelepülő családokat (gazdasági egységeket). Hasonló szempontok alapján készítettek felmérést a MÁK, később a Földhivatal szakemberei az elhagyott szlovák javakról, (elsősorban) a lakóházakról.¹⁴ A ki- és betelepülők vagyoni adatainak birtokában azután a Kormánybiztosság Központjának telepítési osztálya jelölt ki letelepedési helyet a szerelvényen utazó magyar családok számára: A németek által hátrahagyott vagy a tőlük elkobzott ingatlanok ilyen típusú osztályozásáról nincsenek egyértelmű adataink. A zavartalan letelepítési munka érdekében azonban szükség volt az említett javak valamilyen rendszerezésére. A felvidékiek általában a határállomáson vagy csak a fővárosban értesültek arról, hogy melyik községbe (városba) viszik őket, miután a betelepítés 1947. május végétől párhuzamosan folyt a volt szlovák, illetve német javakba.¹⁵ (A hazánkból elköltöző szlovákok ellenben pontosan tudták, hogy melyik szlovákiai település lesz az új lakóhelyük. Esetünkben ugyanis [a már ismert okok miatt] jól működtek az ikresítési névjegyzékek.)

Az új otthon megismerésének izgalmát így foglalta össze egy Gutáról Mezőberénybe telepített paraszttasszony, aki 1947-ben 38 éves volt. „Már tán Szolnokot is elhagytuk, amikor megtudtuk, Mezőberénybe visznek bennünket. Még a hírért sem hallottuk ennek a falunak vagy városnak. Közben a vonat Mezőtúr és Gyoma között több órát vesztegelt. Nagyon megijedtünk, hogy ilyen vizenyős helyen raknak ki minket. Mondogattuk is, hogy a Jóisten nem lehet ilyen kegyetlen hozzánk, itt éhen veszünk. A vasúti töltés két oldalán rizstelep volt, mi meg ilyet még soha nem láttunk, azt hittük, valami mocsaras-lápos vidék ez. (...) Mikor megérkeztünk Berénybe, a miénk volt az első betelepülő csoport (június 13-án vagy 14-én történt). Utánunk azután egy hétig szinte naponta jött vonat Gutáról. Sokan voltak kint az állomáson, magyar zászló lengett a vasút épületén. A Himnuszt énekelték először a fogadásunkra érkezett gyerekek Egy berényi tanító köszöntött bennünket. Nem beszélt hosszan, olyasmit mondott, hogy otthonról haza jöttetek, felvidéki magyar testvéreink. A gyerekek meg azt énekelték: itt élned és meghalnod kell. Mindenki zokogott a betelepültek közül. A berényiek (asszonyok, emberek) borral, kaláccsal; süteménnyel kínáltak bennünket.”¹⁶ A magyar családok ünnepélyes fogadásáról beszámolt a korabeli sajtó is: „A csehszlovákiai betelepülők első csoportja ma a déli órákban érkezik meg a csabai pályaudvarra. A város és a politikai pártok köszöntik a betelepülőket. Zászlódíszsel, virágcsokorral, forró szeretettel, ölelésre tárt karokkal várja Békéscsaba a magyarokat.”¹⁷

Az első nagyobb létszámú felvidéki magyar telepes-csoport május végén érkezett Békés megyébe (Tótkomlósrá), majd néhány nappal később a Csanád megyei Pitvarosra. A kormánybiztosság idejekorán megkezdte a telepítési előkészületeket. Március végén (újabb körlevélben fordultak az érintett községekhez (városokhoz), melyben az átmeneti szállások kialakításának fontosságára hívták fel az előjáróságok figyelmét. Várható volt ugyanis (az ingatlancsere-névjegyzékek alapján), hogy a betelepülő magyarok megfelelő ingatlanokhoz juttatása csak nagyobb számú szlovák család elköltözése után biztosítható, s így néhány napig vagy hétig a felvidéki magyarokat átmeneti szálláson kell elhelyezni: Miután a betelepítések 1947 áprilisában szinte kizárólag a korábban németlakta falvakba történtek, a szlovákok által

itthagytak javakat pedig csak akkor vették igénybe, amikor ott már megfelelő telephely állt rendelkezésre, így tömegszállások igénybevételére térségünkben alig került sor. Jobbára csak a békéscsabai Andrassy úti laktanyában éltek hosszabb-rövidebb ideig felvidékiek megfelelő elhelyezésre várva.¹⁸

A községi (városi) elöljáróságokat a kormánybiztosság illetékes kirendeltsége értesítette a ki- és betelepülés várható időpontjáról és a hozzákapcsolódó tennivalókról. Az érintett településeken a pártok, a tömegszervezetek, az egyházak és a közigazgatás képviselőiből fogadóbizottság alakult. A megérkezéskor rövid ünnepség keretében már a vasútállomáson üdvözltek (fogadták) a község új polgárait. A szerelvényeket igen rövid idő (fél-egy nap) alatt ki kellett rakodni. De még így is előfordult, hogy az egymás után érkező vonatok egy-két napig valamelyik szomszédos vasútállomáson várakoztak. (A Pitvarosra tartó szerelvények Mezőhegyesen, a Mezőberénybe irányítottak pedig Békésen vesztegeltek, amíg a célállomáson hely akadt számukra. A kirakodás gyorsítására a helyi közigazgatási szakemberek a földhivatal és a kormánybiztosság munkatársainak bevonásával ideiglenes juttatási tervezetet készítettek.¹⁹ Elsősorban az üres lakóházakat, tanyákat osztották el a felvidéki családok között. A vagonokból lovas kocsikkal és teherautókkal fuvarozták az ingóságokat a családok számára kijelölt házakba, lakásokba. Az ideiglenes juttatások felülvizsgálata, a földek, műhelyek (ideiglenes) birtokba adása a telepítési bizottságra hárult.

A felvidéki magyarok letelepítését az 5300/1947 M. E. számú rendelet szabályozta részletesen. Az új állampolgárok megélhetését két forrásból próbálták meg előteremteni a rendelet alkotói: egyrészt a hazánkat önként elhagyó szlovákok hátrahagyott; másrészt a magyarországi németek elkobzott javait használták e célra, Térségünkben (a nemzetiségi összetételből adódóan) elsősorban az előbbi módon lehetett megoldani a felvidéki családok letelepítését. Eleken és kisebb mértékben Mezőberényben a korábbi német vagyonokból is juttattak az áttelepült magyaroknak. Az említett rendelet egyebek mellett telepítési bizottság létrehozását is előírta.²⁰

A továbbiakban a rendelet jelzi, hogy az ingatlanok és egyéb vagyontárgyak használatba adását ideiglenes jellegűnek kell tekinteni, de a véglegesítés során az „ideiglenes állapotot” nagymértékben figyelembe veszi(k).

A mezőgazdasági ingatlan juttatásának maximumát 15 katasztrális holdban jelölték meg. Ekkora területet azonban csak azok kaphattak, akik ilyen nagyságú birtokot hagytak hátra a Felvidéken. A föld nélküli vagy kevés földdel rendelkező paraszt áttelepültekre a földreform végrehajtása során az adott településen érvényes juttatás mértékét alkalmazták. (Ez 4-6 hold alap- és családtagonként egy hold kiegészítő juttatást jelentett.)

A Gyulára összehívott értekezlet jegyzőkönyvében egyebek közt megállapították: „Kétségtelen, hogy Békés megyében a földreform végrehajtása során számos községben nagyszámú ki nem elégített földigénylő maradt, és a szociális feszültség ezekben a községekben igen nagy, mégis a fentiek szerint felszabaduló ingatlanoknak a megyén belüli, úgynevezett belső telepítésre való felhasználása az eddig szerzett tapasztalatok szerint nagyfokú belső ellenállásba ütközne, viszont ugyanezen területeknek a szlovákiai magyarság részére való felhasználását (az értekezlet) inkább keresztülvihetőnek tartja. A csehszlovákiai áttelepüléssel érintett Békéscsaba, Kondoros, Csorvás, Szarvas, Mezőberény, Csabacsúd és Tótkomlós községekben az egy Tótkomlóst kivéve a földreform során juttatásban részesültek. Tehát ezen községekben nem indokolt, hogy a kitelepülő szlovákok után felszabaduló földeket a helyi igénylők kapják meg.”²¹

A ki- és betelepítések időszakában nem kis gondot okozott az érintett községi (városi) elöljáróságoknak, hogy a település határának folyamatos művelését (műveltetését) és a talaj termőképességének fenntartását biztosítsa. Békés és Csanád megyében két év alatt körülbelül 20 ezer hold ingatlan cserélt gazdát, illetve állt átmenetileg (néhány hétre vagy hónapra) gazdátlanul. Jóllehet ez a két megye szántóterületének alig 3 százaléka, de ha figyelembe

vesszük, hogy az említett szántók döntő többsége a békéscsanádi löszhához tartozó, igen jó adottságú termőföld, és hogy a hazai gabona- és sertéshústermelésben, az ország lakosságának ellátásában a Délkelet-Alföldnek kiemelkedő jelentősége volt, akkor arányainál jóval nagyobb fontosságot kell tulajdonítanunk a mezőgazdasági termelés folyamatosságának és a művelés hiányából adódó termés kiesésnek.

Már 1946 nyaratól egyre többször kifogásolták a békéscsabai gazdák, hogy áttelepülésre jelentkező (szlovák) bérlők, harmadosaik nem teljesítik szerződésben vállalt kötelezettségeiket: „Napirend előtt Maczák Mihály bizottsági tag a Független Kisgazdapártban felvett panaszjegyzőkönyv alapján nyújt ismertetést V. Mihály békéscsabai gazdálkodóval kapcsolatban. Jegyzőkönyv alapján V. Mihály előadja, hogy B. András és F. János együtt voltak harmadosok, kik 36 kishold földjét művelték. Mindketten jelentkeztek Szlovákiába való kitelepülésre, a földet egyáltalán nem művelik, azonban az eddig elvégzett csekély munkálatokért 13 mázsa búzát kérnek. B. András a tanyából sem akar kimenni, a helyet nem akarja átadni az új harmadosnak, habár V. Mihály lakást is ajánlott fel részére, sőt a tanyának egy részét is átengedné lakásnak. Nevezett (V.) gyenge, beteges ember, aki dolgozni nem bír. Ezért volt kénytelen földjét harmadában kiadni. (...) A N. B. felhívja a termelési bizottságot, hogy ebben az ügyben sürgősen járjon el, s ha kell, rendőrségi karhatalom igénybevételel mozdítsa ki nevezetteket.” A békéscsabai Nemzeti Bizottság hétről hétre kénytelen volt ehhez hasonló ügyekkel foglalkozni.²²

Az áttelepülni szándékozó gazdák (Békés és Csanád megyében) körülbelül 13 ezer katasztrális hold saját és 10 ezer katasztrális hold juttatott földet birtokoltak. Néhány szlováklakta településen (Szarvas, Békéscsaba, Tótkomlós) a földreform során kiosztott ingatlanok 40-60 százalékát azok a Földművesek kapták meg, akik később önkéntes csehszlovákiai átköltözésre vállalkoztak. A Szlovákiába vágyó újjgazdák egy része és a földnélküliek napról napra türelmetlenebbül várták a kitelepülést, ezért nem is igyekeztek huzamosabb ideig tartó munkalehetőség után nézni vagy a juttatott földet óriási erőfeszítések árán megművelni. Békéscsabán több újjgazda mondott le (juttatott) földjéről annak reményében, hogy „vagyontalanként” már 1946 őszén Szlovákiába távozhat.²³

Az első betelepülő csoportok (mintegy 450 család, 1800-2000 személy) megérkezése után, 1947. június 20-án összehívták a Békés és Csanád megyei földhivatali szakembereket Békéscsabára. A telepítési felügyelők nem kevesebbről döntöttek (néhány központi irányelvet figyelembe véve), mint arról, hogy a szlovákok által hátrahagyott, aratásra váró gabonatóblák termése kit illessen, ki végezze el a munkálatokat; és milyen díjazásban részesüljön. A végleges határozat meghozatala előtt azonban az értekezlet résztvevőinek több körülményt kellett mérlegelniük. A felvidéki családok ugyanis éppen az aratás előtti hetekben lépték át a határt. Előző évi gabonatermésüket pedig már régen igénybe vette a csehszlovák közellátás. (Noha a fejadag és a vetőmag kölcsönös áthozataláról megegyezés született, de ennek gyakorlati megvalósítása az említett ok miatt sokszor nem sikerülhetett.)

1946 őszétől a kitelepülni szándékozók számos feles vagy harmados szerződést kötöttek helyben maradó ismerőseikkel, rokonaikkal, s így a bérlők joggal tarthattak igényt az őket megillető részesedésre. Továbbá a nehéz szociális körülmények között élő föld nélküli vagy kevés földdel rendelkező őslakosság is szeretne volna biztosítani jövő évi kenyerét.

Még az értekezletet megelőzően Tótkomlóson és Pitvaroson, valamint Mezőhegyesen a telepítési felügyelők a telepítési bizottságok döntéseivel egyetértve (az 5300/1947 M. E. számú rendelet alapján) kiosztották a gazdáknak ideiglenes juttatásként a rendelkezésre álló földterületeket. Egy-egy földművescsalád 7-15 katasztrális holdnyi ingatlanhoz jutott, melyből 3-6 holdon volt aratásra váró gabona. Tótkomlóson 1035, Pitvaroson 1300, míg Mezőhegyesen 927 katasztrális holdat adtak át. A kondorosi kitelepülők 770 hold szántót hagytak hátra, hasonló nagyságút; mint a június közepéig elköltöző mezőberényiek. A szántók

30-40 százaléka kalászosokkal volt bevetve, s a műveletlen terület aránya elérte a 20-25 százalékot.

Az értekezleten végül a következő döntés született: „A felvidékiek részére juttatáson felüli hasznóbér címén átadott kalászosokért, ami földalap, nem kapunk hasznóbért, hanem mezei leltáron elszámolás tárgyát képezi. A helyi feszültség levezetése végett, valamint, hogy mégis nekünk legyen tartalékolva gabona a később beérkező felvidékiek részére, ezeknek a hasznóbérbeadható területeknek bizonyos százalékát a helybeliek részére szándékozik juttatni, illetőleg hasznóbérbeadni, vagyis a helyi feszültség levezetése végett másodsorban, hogy mégis legyen gabonánk, amivel rendelkezünk és amiből a felvidékiek részére tudunk juttatni.”²⁴

A földhivatal szakembereinek gyakorlatilag sikerült az érintettek egyetértésével találkozót döntést hozniuk. Az aratásban részt vevő felvidéki földművesek 10-20 mázsa gabonához jutottak, s így legalább a következő évi fejadagjukat és vetőmag-szükségletüket sikerült előteremtteni.

1947 nyarától a békéscsabai elöljáróság 31 körzetre osztotta fel a város több mint 50 ezer katasztrális holdnyi tanyavilágát. A kinevezett körzetvezetők egyik feladata a „gazdátlan” földek számbavétele volt. A termelési bizottság összesítette az adatokat, majd átadta a földhivatalnak, ahol vállalkozó szellemű helyi lakosokkal (általában egy gazdasági évre) felesbérleti szerződést kötöttek. A telepítési bizottság a bérlők által beszolgáltatott terményből látta el fejadaggal és vetőmaggal az aratás után érkező betelepülőket.

A Békés megyei községekben (városokban) tevékenykedő telepítési bizottságok jegyzőkönyvei csak töredékesen maradtak fenn, míg a Csanád megyeiek teljesen hiányoznak. A felvidéki családok megérkezését követően általában egy-két héten belül megalakultak vagy kiegészültek az említett bizottságok. Legtöbb érintett községben ugyanis már a letelepítés megkezdése előtt az elöljáróságok összeállítottak egy fogadó- vagy „hiányos” telepítési bizottságot az előzetes juttatási terv elkészítésére. Később csatlakoztak hozzá a betelepülők képviselői (általában 5 személy), és így a bizottság összetétele már megfelelt a rendeletben foglaltaknak.²⁵ A felvidéki családok többségéből ugyan elkeseredést és apátiát váltott ki a kényszerű átköltözés, akadtak azonban köztük olyanok is, akik a maguk és sorstársaik érdekeinek érvényesítése miatt vállalták a közszereplést. A Tótkomlóra irányított érsekújváriak levélben keresték meg a MÁK 4. számú kirendeltségét: „Ezzel a közreműködésünkkel egyrészt segítségére leszünk a helyi hatóságoknak és az áttelepítés nehéz munkáját végző szerveknek, másrészt önmagunkkal és nemzetünkkel szembeni parancsoló szükségességnek tartjuk jogos érdekeink minden vonalon való megvédését. Azt akarjuk, hogy a sorsunkról nélkülünk vagy éppen ellenünk a kijelölt új hazában ne történhessék semmi, s bizton reméljük, hogy eme jogos törekvéseinket a helyi demokratikus érzelmű és gondolkodású polgártársaink is magukévá teszik annál is inkább, mert az 5300/1947. M. E. számú rendelettel életrehívott telepítési bizottságot egymagában ezeknek a feladatoknak megoldására nem tartjuk alkalmasnak és elegendőnek.”²⁶

A telepítési bizottság Tótkomlóson 1947. június 10-én, Kondoroson június 23-án, Mezőberényben június 25-én, Békéscsabán július végén, Csabacsüdön december 11-én, Szarvason pedig december 14-én kezdte meg tevékenységét.

A jegyzőkönyvek egyértelműen igazolják, hogy a családok általában elégedettek voltak a nekik juttatott termőföld minőségével, határbeli elhelyezkedésével, a parcellák elaprózottságát azonban alkalmanként kifogásolták. A legnagyobb gondot a megfelelő lakóház és gazdasági épületek (istállók, magtárak) megtalálása jelentette. Legtöbb felvidéki család korábban önálló (saját) házban lakott, míg a kitelepülő szlovákok inkább csak házrészeket hagytak hátra. Ráadásul az üresen maradó házak jelentős része (gyakran harmada) lakhatatlan volt. Például Kondoroson 1947 nyarán még 25-30 betelepülő parasztcsalád számára tudtak volna szántóföldet kimérni, de elfogadható lakóház és gazdasági épület egy sem állt rendelkezésre.

Sőt, a községbe irányított 40 gutai család megfelelő elhelyezése is nehézségekbe ütközött. A telepítési bizottsághoz számos házcserérelem érkezett: „B. Mihály felvidéki telepes jelenleg Koridoros tanya 180 szám alatti lakos kérelme, melyben kéri a neki juttatott tanya 833. számú telephelyet kicserélni, mivel az lakásra nem alkalmas. Elnök bejelenti, hogy kint járt a helyszínen és megállapította, hogy B. Mihálynak tényleg igaza van, mert az oly kicsinyre és alacsonyra van méretezve, hogy abban ellakni és berendezkedni nem lehet, ezért javasolja, hogy B. Mihálynak a kért Maczyk féle tanyát juttassa a bizottság.”²⁷

A telepítési bizottságok más községekben is hasonló gondokkal küszködtek. Az elintézendő ügyek számának megfelelően általában hetenként-kéthetenként tartották üléseiket. A több felvidéki telepest befogadó Békéscsabán, Tótkomlóson vagy Mezőberényben egymásfél éven keresztül gyakorlatilag folyamatos volt a bizottság munkája, míg más településeken (elintézendő ügyek hiányában) hetekig-hónapokig szüneteltette tevékenységét. Egy-egy ülésen 8-10, gyakran 25-30 kérelmet, javaslatot is el kellett bírálniuk a bizottsági tagoknak. Előfordult, hogy a panaszok valódiságáról helyszíni szemlén győződtek meg.

A bizottságokban (az ismert jegyzőkönyvek alapján) politikai csatározásoknak alig találjuk nyomát. A máskor hangoskodó pártok, politikai érdekcsoportok (NPP, MKP, UFOSZ) megbízottai ezúttal elfogadták az ülésen hozott döntéseket, és túlzott aktivitásukkal sem zavarták az elhelyezési munkát. Nem ismerjük ugyanakkor például az eleki betelepítéssel kapcsolatos feljegyzéseket, vitákat. Feltehető, hogy a korábbi német ingatlanok elosztása miatt élesebb vita alakulhatott ki a honi és a felvidéki telepesek képviselői között. A dunántúli német falvakban, az Új Otthon közlése szerint, nemcsak az őslakos németek, hanem a hazai telepesek is görbe szemmel néztek a jövevényekre.²⁸

A nagy határu mezővárosokban és községekben (Békéscsaba, Szarvas, Mezőberény, Tótkomlós, Kondoros) a betelepülő földműveseknek gyakran juttattak tanyát is, mivel kevés volt a rendelkezésre álló megfelelő belterületi lakóház. Továbbá a településeken a gazdasági épületek gyakran a tanyákon vannak. A módosabb parasztszaladók (bár köztük kevés kitelepülő akadt) általában házzal és tanyával is rendelkeztek. A városban alig vagy egyáltalán nem tartottak jószágot, míg a tanyasi istállókban 6-8 vagy ennél is több állatot helyeztek el. Legtöbb (e városokból) Szlovákiába költöző földművescsalád azonban vagy csak tanya-, vagy csak ház(rész)tulajdonos volt. A kisparaszi tanyákhoz, amelyek a tulajdonosok állandó lakhelyeül szolgáltak, általában 5-10 katasztrális hold szántó járult. A gazdasághoz tartozó földek egy része azonban a külterületi „háztól” gyakran 5-10 kilométerre lévő, fél-egyholdas parcellákból állt. A döntő többségében hármass elosztású (szoba, konyha, kamra) lakóépülethez egy 2-4 számosállat befogadására alkalmas istálló és néhány ól csatlakozott. Telepítési célokra ezekből a kisebb tanyákból szabadult fel a legtöbb.²⁹ Ha a felvidéki család jó állagú (első vagy másodosztályú) tanyát kapott, akkor ehhez rendszerint csak harmad-nyegedosztályú ház társult. Jó állagú belterületi ingatlanhoz legfeljebb csak nyári szállásra alkalmas tanyát utalt ki a bizottság.

A legtöbb gondot kétségtelenül az iparosok, kereskedők és értelmiségiek elhelyezése, pontosabban életfeltételeinek biztosítása jelentette. Már az előzetes csehszlovák telepítési tervek alapján is nyilvánvaló volt, hogy a felvidéki magyar (magyar többségű) városokból (Pozsony, Érsekújvár, Komárom, Léva, Kassa és kisebb arányban Rozsnyó, Ipolyság, Rimaszombat, Losonc) jelentősebb számú, nem mezőgazdasági foglalkozású személy átköltözése várható. Nem ismeretes, hogy készült-e átfogó tervzet a kormánybiztosság részéről e nagyrészt városi életformát folytató polgári réteg elhelyezésére. Azt sem tudjuk, hogy a MÁK telepítési osztálya 1947 márciusában milyen indítékok alapján irányította Érsekújvár jómódú polgári rétegét éppen Tótkomlóásra, e kifejezetten agrárjellegű településre: Amíg az újvári gazdák elégedetten szemlélték a zsíros földű komlósi határt; és panaszuk legfeljebb csak a nekik juttatott házakra, gazdasági épületekre volt, addig iparos- és kereskedőtársaik (mintegy 40 család) életkezdésére alig volt remény. 12 család meg sem

érkezett kijelölt tótkomlósi telephelyére, hanem „útközben” a trianoni országterület más részén próbált szerencsét, vagy néhány hetes komlósi tartózkodás után továbbköltözött.³⁰

Jelentősebb számú iparos és kereskedő elhelyezésére inkább csak a korábban németlakta Budapest környéki községekben és Sopronban nyílt lehetőség. Bár a fővárosból, Miskolcra és Békéscsabától is szép számmal jelentkeztek Csehszlovákiába áttelepülni kívánó, nem mezőgazdasági foglalkozású személyek, önállóműhelye, üzlete azonban csak kevesüknek volt.

Tótkomlóson 1947 nyarán-őszén feszült helyzet alakult ki. A szegényebb sorsú helyi lakosok közül többen igényelni szerettek volna a kitelepültek hátrahagyott házaiból. A községben ugyanis rendkívül súlyos volt a lakáshiány. Igen sok őslakos család ötöd-hatodmagával egyetlen szobában húzta meg magát, vagy alig fűthető melléképületekben nyomorgott. „Nemrégiben 200 főnyi tömeg vonult az Áttelepítési Kormánybiztosság mozgókirendeltsége elé - adta hírül az *Új Otthon* 1947 októberében. Voltak a tömegben minden párt hívei. Azt követelték, hogy a megmaradt lakásokat osszák szét a község hajléktalanjai között: A kirendeltség vezetője felolvasta a rendeletet, amely kimondja, hogy a tartalékolt ingatlanokat csak a letelepítendő magyarok között lehet szétosztani. A tömeg széteszlott, két nap múlva azonban a hajléktalanok újabb küldöttsége ment a hivatalba. Követelték a tartalékolt házak kulcsainak azonnali kiadását, valamint annak a tíz reakciós tisztviselőnek azonnali elbocsájtását, akik a kirendeltségen dolgoznak. A község házában nagy tömeg várt válaszra. Ha nem viszik a kulcsokat, a küldöttség nem vállalhat többé felelősséget a történetekért mondták. A küldöttség tagjai erre benyomultak az egyik hivatali helyiségbe, magukhoz vettek 158 darab kulcsot és eltávoztak.”³¹ Végül sikerült a kormánybiztosságnak és a helyi elégedetlenkedőknek megegyeznie, és a kulcsok visszakérültek a MÁK kirendeltségéhez. Más adatok szerint 100 betelepítésre nem alkalmas házat osztottak ki átmeneti bérleményként a komlósi hajléktalanok között. Mind az elégedetlenség szításához, mind pedig annak lecsillapításához nagymértékben hozzájárult az MKP tótkomlósi szervezete. Korábban, a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság propaganda-hadjárata idején éppen a kommunisták igyekeztek lebeszélni a Komlóson (és más településeken) élő szegényebb sorsú néprétegeket a kitelepülésről. A spontán elégedetlenségi mozgalomba való beavatkozás egyrészt a helyi társadalom szegényeit arról kívánta meggyőzni, hogy csak az MKP törődik hétköznapi gondjaikkal, másrészt pedig a kommunisták meg akarták mutatni más pártoknak, szervezeteknek, hogy csak ők képesek kézben tartani a társadalomban felhalmozódó indulatokat.³²

1947 őszén újabb családokat telepítettek le Tótkomlóson, így a felvidékiek elhelyezési nehézségei tovább súlyosbodtak. 1948. januárvégén már 64 betelepült családfő megélhetését nem tudták biztosítani a községben, közülük 30 iparos és értelmiségi volt, 34 pedig földműves. Különösen kilátástalan helyzetbe kerültek az 1947 utolsó hónapjaiban érkező pozsonyvezekényi családok, nekik már föld sem jutott. A telepítési bizottság részint telephelycserékkel, részint pedig az 1948 tavaszától (a kitelepüléssel) felszabaduló ingatlanok juttatásával kívánta az átmeneti nehézségeket megoldani.

Nem volt gondoktól mentes az 1947 júliusában Békéscsabára érkező több mint 100 komáromi (iparos-, kereskedő-, hivatalnok-) család megfelelő elhelyezése sem. Sikerült ugyan többségük számára többé-kevésbé elfogadható megoldást találni. De 10 család néhány napos (hetes) csabai tartózkodás után, a jobb elhelyezés reményében, a Dunántúlra költözött. A volt komáromi iparosok, kereskedők augusztustól-szeptembertől kezdve sorra jelentkeztek a MÁK kirendeltségénél és a városházán is, hogy korábbi tevékenységük folytatásához engedélyt kérjenek. 1947. augusztus elején még mindig 17 (nem mezőgazdasági foglalkozású) felvidéki családfő várt hozzátartozóival együtt arra az Andrassy úti laktanyában, hogy további kitelepülések révén számukra is kielégítő telephely szabaduljon fel.

A lakáshiány Békéscsabán is kisebb feszültséget okozott az őslakosság és betelepülők között. A tótkomlóséhoz hasonló megmozdulásra azonban nem került sor. A csabaiak inkább csak azt szerették volna elérni, „hogy a rokonaik által kivitt házrészbe ne telepítsenek felvidéki magyart”.³³ Kérésük általában meghallgatásra talált a kormánybiztosságnál. Az elhelyezési nehézségek arra ösztönözték a MÁK békéscsabai kirendeltségét, hogy újabb telephelyek után nézzen: 1947 júliusában négy, korábban mezőr berényi németek tulajdonát képező ingatlan igénybevételét kérte a megyei földhivataltól.³⁴ Az eleki német javakat csak 1947. november végétől utalták ki (akkor is korlátozott számban) felvidékiek számára.

A nem földműves felvidéki családok megfelelő elhelyezése országosan is sok gondot okozott. Még lakást úgy-ahogy tudtak biztosítani a honi telepítési szervek az iparosoknak, kereskedőknek és értelmiségieknek, alkalmanként üzletet, műhelyt is találtak számukra, de a termelés (vállalkozás) beindításához szükséges tőkét már nem ikerült előteremteni. A kormánybiztosság által nyújtott néhány száz forintos hitel vagy kölcsön csak a legritkább esetben volt elég e korábban már nagyrészt kifosztott réteg gazdasági tevékenységének újratevéséhez. Számos, egykor igen jómódú, nagy múltú iparos-, és kereskedőfamilia kilátástalanul és elkeseredetten sodródott a trianoni országterületen Békéscsabától Szombathelyig vagy Nyíregyházától Pécsig a megélhetés reményében.

Avar László kormánybiztos már 1947 nyarán körlevélben kérte a kirendeltségeket: „Mind gyakrabban érkezik hozzám az a panasz, hogy a Felvidékről áttelepült iparosok telephelyükön iparjuktól nem tudnak megélni, és kérik, hogy őket mint földműveseket részesítsem földjuttatásban. Tekintettel arra, hogy ezek az áttelepült iparosok régi lakóhelyükön többé-kevésbé földműveléssel is foglalkoztak-vagy saját vagy bérelt földjük volt -, nem zárkozom el az elől sem, hogy ezen iparosok, akiknek megélhetésük nincs biztosítva, földművesek földjuttatásában részesüljenek, amennyiben a földművesek kielégítése után még földterület rendelkezésre áll.”³⁵ 1947 őszén 18 Tótkomlóra telepített iparos és más foglalkozású személy élt a kormánybiztos által nyújtott lehetőséggel. Volt köztük cipész, géplakatos, kereskedő, sőt, még vasutas is.³⁶ Míg más érintettek határozottabb, az iparosokat, kereskedőket segítő intézkedéseket követeltek: „A legtöbb áttelepített iparos tele munkakedvvel jött új otthonába. A kormánybiztosságon is megvan minden jóakarát. Hol van hát a hiba? Ott, hogy az itteni kormánybiztosságon is azt mondják, mondjon le az iparról az iparos ember, s akkor földművesnek nyilvánítják, és kap földet. Hát ez nem is jótanács, és nem is megoldás!” - írta levelében Strahl Béla mezőmegyeri (volt nagymegyeri) bádogosmester. A levélíró a továbbiakban iparendékhelye meghagyása mellett átmeneti időszakra kért iparos társai nevében is néhány hold földet.³⁷

Nem sokkal az első felvidéki telepések megérkezése után, 1947. május elején Budapesten megalakult az Otthon Szövetkezet, amely „a Szlovákiából idekerült magyarok anyagi és szellemi erejét hivatott egyesíteni és hasznosítani”.³⁸ A szövetkezet május 14-től megjelenő hetilapja, az *Új Otthon* hetek alatt az áttelepült magyarok legismertebb újságjává vált. Nemcsak a lakosságcserevel kapcsolatos rendeletekről olvashattak benne az érdeklődők, hanem aktuális magyarországi politikai-gazdasági kérdésekről és az áttelepültek hétköznapjairól is. De nem hiányoztak a hetilapból a hirdetések és alkalmanként a legújabb áttelepült családok névsora sem. A szövetkezet egyéb tevékenységéről kevesebb információval rendelkezünk. 1947. augusztus elején a szövetkezet vezetősége levélben fordult Hajdú kormánybiztoshoz, hogy a Baranyába és Tolnába telepített felvidékiek mindennapi nehézségeit legalább részben orvosolja. A gondok (a lakás és a gazdasági épületek hiánya, rokonok széttelepítése stb.) e megyékben is hasonlóképpen térségünkéhez. De nem kis megpróbáltatást jelentettek a felvidékiek számára az otthonitól eltérő földrajzi környezet (hegy- és dombvidék) mellett a németek összeköltöztetéséből eredő emberi konfliktusok.

1947 ősztől szinte mindegyik településen vagy térségben, ahol jelentősebb számú felvidéki magyar élt, megrendezték az áttelepítettek napját. A szervezők általában azok közül

a betelepült gazdák közül kerültek ki, akik igyekeztek egykettőre túltenni magukat az elszenvedett sérelmeken, és sorstársaik tekintetét is a jövő felé irányítani. Kezdeményezésüket támogatták a községi (városi) előljáróságok és a politikai pártok is. De bekapcsolódtak a programok szervezésébe és lebonyolításába a kormánybiztosság és az Otthon Szövetkezet munkatársai is. A rendszerint vasárnap tartott ünnepség lovasbandériumok felvonulásával kezdődött, majd szónoklatok következtek. A MÁK, az Otthon Szövetkezet, az előljáróság és a helyi egyházak lelkészei köszöntötték a megjelenteket. A közös ünnepi ebéd után rövid zenés műsorral mutatkoztak be a felvidékiek. Este táncmulatság zárta a rendezvényt. Az első nagyobb ünnepséget térségünkben 1947. október végén a Csanád megyei Nagybánhegyesen tartották, mintegy 600 felvidéki magyar, több száz helyi és környékbeli szlovák és magyar öslakos részvételével. A bánhegyesi összejövetel célját az *Új Otthon*, többek között, így fogalmazta meg: „Az áttelepült magyarok lelki és gazdasági beolvasztása az egységes magyar demokratikus életbe. Ennek azonban vannak bizonyos magától értetődő lélektani és gazdasági előfeltételei. Ezeket teremtették meg vagy legalábbis kezdték megteremteni Nagybánhegyesen, s ezzel tömegformáló példát adtak az áttelepülő magyarok tízezreinek.”³⁹ 1948 augusztusában pedig Békéscsabára hívták hasonló összejövetelre a szervezők a környék betelepültjeit és a város lakosságát. Az elhelyezési nehézségek, az új életkezdés gondjai arra sarkallták a felvidéki magyarokat, hogy érdekeik védelmére összefogjanak és szövetségbe tömörüljenek.

A Békés megyében élő áttelepültek képviselői 1947 decemberében Békéscsabán tették közzé nyilatkozatukat: „Mi, Csehszlovákiából áttelepített és menekült, Békéscsabán és környékén elhelyezett magyarok elszakítva ősi otthonunktól, gyökértelenül állunk új környezetünkben. Hogy a lehető legkisebb zökkenő nélkül illeszkedjünk be a magyar demokráciába, erőnk egyesítése végett Békéscsabán értekezletet tartottunk, és elhatároztuk, hogy megalakítjuk a Csehszlovákiából áttelepítettek érdekvédelmi szövetségét, míg gazdasági érdekeinket az Otthon Szövetkezeten keresztül akarjuk biztosítani. Célunk a sorsunkat intéző hatóságoknak segítségére lenni, helyzetünkről őket tájékoztatni, hogy érdekünkben minél hathatósabb munkát fejthessenek ki. (...) ...követeljük, hogy a lakáshivatalok a megürülő vagy nem használt üzem- és üzlethelységeket elsősorban az áttelepítettek részére utalják ki. Ha nincs helybeli kitelepített igénylő, akkor a kormánybiztosságon és az *Új Otthon* szerkesztőségén keresztül értesítsék a más vidékén levő áttelepülteket. (...) A Csehszlovákiában hagyott vagyonok elszámolását egyéni és állami érdekből egyaránt sürgősnek tartjuk. (...) Követeljük az áttelepített szakmunkások és értelmiségiek elhelyezését. Kérjük; hogy ügyeink intézésénél a pártpolitikát teljesen kapcsolják ki.”⁴⁰

Toma Ádám, a MÁK békéscsabai kirendeltségének vezetője ígéretet tett a sajtóban, hogy a kormánybiztosság, a földhivatal, a közigazgatás, sőt még a Minisztertanács is megvizsgálja a Békés megyeiek követeléseit, és lehetőség szerint orvosolni fogja az áttelepítettek legégetőbb gondjait.⁴¹ Nincsenek megbízható forrásaink arról, hogy hány Békés és Csanád megyei településen szervezték meg az Áttelepített Magyarok Érdekvédelmi Szövetségének helyi csoportjait. A sarvasi alakuló gyűlésen, amelyet szintén 1947 végén tartottak, 131 családfő vett részt. Ügyvezető titkárrá Bátorfi Emil tanítót választották, és a megjelentek 15 tagú választmány felállításáról is döntöttek.⁴²

1948-ban azonban már a belpolitikai események sem kedveztek az ilyen jellegű spontán mozgolódásoknak. Hajdú István kormánybiztos is elég felemás módon értékelte a felvidékiek önszerveződését: „Elvileg és általában véve nem tarthatnók kívánatosnak, ha valamilyen szeparatista törekvést tükrözne vagy jelentene. A felvidékiek külön életet nem élhetnek. Ez nem azt jelenti, hogy nem tartanák meg életszokásaikat, viszont mint egyéneknek osztozniuk kell a magyarság jó és rossz sorsában, és be kell illeszkedniök annak a közösségnek életébe, ahova sorsuk helyezte őket. Az anyagi vonatkozású érdekközösség azonban fennáll, és csak

helyeselni lehet, ha e kérdések megoldására az áttelepült magyarok szövetkezetbe vagy más szervezetbe tömörülnek.”⁴³

1949-től pedig a trianoni országterület őslakos módosabb iparosait, kereskedőit, földműveseit is elérte a végzet. Az egyre-másra kibocsátott államosítási törvények, rendeletek, kulákperek jelezték a társadalom mozgásirányát.

Az új életkörülmények elviseléséhez, a szétszakított családok megnyugvásához nem kis mértékben járultak hozzá az egyházak, illetve a lelkészek. Az áttelepítettek lelki gondozásának megszervezését az érintett egyházak (római katolikus és református) kezdettől fogva szívükön viselték. A Magyarországra települők vallási megoszlását az Actio Catholica is igyekezett figyelemmel kísérni. A szervezet fővárosi központja levélben kereste meg adatszolgáltatás végett a lakosságcsere által érintett hazái községek (városok) plébánosait, akik a MÁK illetékes kirendeltségének tájékoztatása és saját tapasztalataik alapján készítették el jelentésüket.⁴⁴

„Sokat hallottam a községben arról - írta az *Új Otthon* tudósítója 1948 elején Pitvarosról -, hogy az áttelepített magyaroknak, akik a honvágym miatt napokon át letargiában éltek, először egy fiatal pap csalt mosolyt az arcára. Ez a lelkes pap a 8 kilométernyire fekvő Csanádpalotáról csaknem naponta biciklivel járt be Pitvarosra, hogy az új környezetbe került, szülőföldjüktől elszakadt gazdacsaládok csüggedését, szomorúságát elűzze.”⁴⁵ A korábbi, nagyjából homogén evangélikus szlovák falvakban (Pitvaros, Csanádalberti, Ambrózfalva, Nagybánhegyes) új (katolikus vagy református) egyházközséget kellett szervezni. A földhivatal a kormánybiztosság javaslatára épületet, telket és a gyülekezet (egyházközségek) fenntartására 20-30 katasztrális holdnyi mezőgazdasági ingatlant biztosított. Új templom építésére azonban a gyorsan változó politikai viszonyok miatt csak Pitvaroson került sor, míg más településeken inkább a már meglévő épületeket alakították át egyházi célokra. (Nehéz is lett volna 60-80 család számára az adott körülmények között, jelentősebb támogatás nélkül templomot emelni.) A pitvarosi katolikus templomot 1949 augusztusában, a gutai templom védőszentjének (Nagyboldogasszony) ünnepén szentelte fel a csanádi püspök.⁴⁶

A honi telepítési szervek már néhány héttel a lakosságcsere megindulása után sem tudták maradéktalanul megoldani a betelepülők megfelelő elhelyezését. Az érintett családokban az elesettség közepette még inkább élt a vágy, hogy Magyarországra kerüljen családtagjaik, rokonaik közelébe költözzenek. A kormánybiztosság munkatársai hamar felismerték a lakóhelycsere szükségességét, és már 1947. június elején szabályozták azt. A MÁK 25 500/1947. A K. számú földhivatali engedélye alapján lehetett lakóhelyet változtatni. Pontosabban csak akkor költözhetett át egy felvidéki magyar család (első letelepítési helyéről) az általa kiválasztott községbe (városba), ha az illetékes telepítési szervek igazolták, hogy az új helyen a család megélhetése és elhelyezése biztosítva van.

Az 1940. évi szabályozás kisebb változást jelentett az előző évihez képest. „A telephelycsere elbírálásához a rendelet az áttelepülők két csoportját különbözteti meg. Az első csoportba tartoznak azok az áttelepültek, akiknek a letelepítése még egyáltalán nem történt meg, vagy letelepítésük nem tekinthető véglegesnek. Ide tartoznak azok, akik telephely hiányában nem voltak telepíthetők és ennél fogva szükségelhelyezésben részesültek (iskolák, laktanyák stb.).

De nem tekinthetők véglegesen elhelyezettnek azok sem, akik ház- és földjuttatásban, illetőleg vagy földjuttatásban, vagy házjuttatásban nem voltak részesíthetők, továbbá azok az iparosok, kereskedők és értelmiségiek, akik üzletágukat és foglalkozásukat folytatni nem képesek, és megélhetésüket biztosítani nem tudják.

A második csoportba azon áttelepültek sorolhatók, akiknek a telepítése véglegesnek tekinthető, mivel a telepítés helyén a vonatkozó törvény és rendeletek szerinti ingatlanjuttatásban részesültek, illetőleg a letelepítési helyükön megélhetésüket

megtalálhatják, azonban jobb juttatás; jobb megélhetés, családi kötelek helyreállítása stb. okából kérnek telephelycserét.

Az első csoportba tartozók telephelycserét illető szállítási költségeit indokolt esetben a kormánybiztosság vállalja.

A már véglegesen letelepítettnek tekinthető (a második csoportba tartozó) családok telephelycseréjével kapcsolatosan a kormánybiztosság indokolt esetben csak a vasúti szállítási költségeket vállalja, minden egyéb költségeket az érdekelteknek kell viselniük.⁴⁷

A térségünkbe irányított felvidéki családok 10-12 százaléka (200-250 család) vagy meg sem érkezett a kormánybiztosság által kijelölt településre, vagy pedig rövid időn belül (néhány nap, hét elteltével) elköltözött onnan. Ugyanakkor a véglegesen itt maradó családoknak 4-5 százaléka (80-100 család) más megyékből, más kirendeltségek területéről került önkéntes elhatározása alapján Békés és Csanád megyébe. „Édesapám nem akart a kitelepített svábok helyére menni, és azt mondta: inkább menjünk szlovák községbe. Nagybánhegyesre irányították, de ott sokan voltak már, egy kicsi házacska jutott volna nekünk Az öregem alaposan szétnézett a környéken, mi 3 napig várakoztunk Békéscsabán a vagonban, míg végre Gerendást alkalmasnak találta a letelepedésre” - emlékezett vissza 1988-ban Petes Gyula egykori mátyusföldi (alsószeli) lakos megérkezésük körülményeire.⁴⁸ Az átköltöztetések lebonyolításán túl még számos egyéb, a lakosságcserevel kapcsolatos feladat elintézése hárult a kormánybiztosságra. A MÁK központja ugyanis 1946 őszén megvizsgálta a magyarországi szlovákok jelentkezési lapjait („Szlovák lap”), és a több mint 42 ezer lap felénél alaki és egyéb kifogást talált: hiányzott a jelentkező aláírása, gyámügyi akadályok merültek fel, érvénytelen volt a jelentkezés stb. A MÁK, illetve a pozsonyi Meghatalmazotti Hivatal munkatársai gyakran már szlovákiai telephelyükön felkeresték a CSÁB megbízottaival együtt az egykori magyar állampolgárokat, hogy a jelentkezési lapjuk adminisztrációs hiányosságaiból eredő félreértéseket tisztázzák.

A legtöbb vitát az áttelepülő szlovákok nemzetiségének megállapítása váltotta ki. Voltak olyan „szlovák” családok, akik ugyan folyékonyan beszélték ősök nyelvét, de magukat a hatóságok előtt következetesen magyarnak vallották. Míg mások nem tudtak egy szót sem szlovákul, de azt hangoztatták, hogy ők szlovákok. (A kvóta, a Magyarországról áttelepülő szlovákok pontos lélekszámának megállapítása fontos honi érdek volt. A szlovák fél ugyanis, az egyezmény szellemének megfelelően, csak annyi magyart telepíthetett át Magyarországra, ahány szlovák önkéntes csehszlovákiai átköltözésre jelentkezett.) A vitát a 39. véghatározat zárta le, amely szerint cseh vagy szlovák nemzetiségű az a személy, aki annak vallja magát, és rendelkezik a cseh vagy a szlovák nyelv minimális ismeretével. A magyar fél által kifogásolt személyeket „ügynevezett nyelvvizsgának” vetették alá, melynek során a magyar és a csehszlovák tisztviselő néhány perces szlovák nyelvű társalgást folytatott a beidézett személlyel. Azok a volt magyar állampolgárok, akik „megbuktak” a vizsgán, kvótán felüli áttelepülőként lettek regisztrálva.⁴⁹

A kormánybiztosság feladata volt még az ügynevezett egyéni cserék törvényesítése is. Az 1946. július 13-án kihirdetett 12. számú véghatározat lehetővé tette, hogy az áttelepülésre jelentkezett szlovák és az áttelepítésre kijelölt magyar családok egymással közvetlenül is kicserélhetik ingatlanjaikat. A megkötött megállapodást (szerződést) a MÁK, illetve a CSÁB központjához kellett továbbítani, és az érintett családokat törölték az ikresítési névjegyzékből. Nem ismeretes, hogy milyen számban éltek az áttelepülők e lehetőséggel. A felvidéki magyarok a kétoldalú csere első heteiben nagyobb számban kívántak egyéni megállapodást kötni, és ajánlották fel ingatlanjukat e célra. A földművesek főleg Békéscsabát és környékét részesítették előnyben. A levéltári anyagban mindössze egyetlen alkalommal bukkant fel a dél-alföldi régióban egyénileg kezdeményezett ingatlancsere. Egy jómódú tótkomlói és egy érsekújvári család állítólagos szerződése került szóba a tótkomlói ingatlanok elosztásakor.⁵⁰

A kormánybiztosság számos feladata mellett igyekezett figyelemmel kísérni az áttelepültek hadifogoly hozzátartozóinak hazatérését is. A MÁK körlevélben tájékoztatta a felvidéki családokat, hogy személyi adataikkal együtt levélben jelezzék, ha van hadifogoly családtagjuk. A kormánybiztosság a Vöröskereszthez továbbította az összeállított névsort, és a hazatérőket a debreceni fogadóállomásról már a trianoni országterületen élő családjukhoz irányították.⁵¹ Így nem kellett hetekig a volt hadifoglyoknak szereteteik után kutatniuk. Nem egy olyan felvidéki volt, aki 1942-43-ban Gután vagy Érsekújvárott búcsúzott el feleségétől, szüleitől, és 4-5 év múlva Pitvaroson vagy Tótkomlóson látták viszont egymást. Az *Új Otthon* is több alkalommal közölt olyan felhívást, amelyben volt hadifoglyok Magyarországon élő hozzátartozóik lakóhelyét keresik.⁵²

JEGYZETEK

- 1 A szlovákiai magyarokon kívül a repatriáló szlovákok egy részét is az úgynevezett Szudéta-vidékre irányították a csehszlovák hatóságok. Sőt önkéntes jelentkezőket Szlovákia és Csehország egész területéről toboroztak a korábban németek lakta településekre, a kiesett német munkaerő legalább részleges pótlására. A magyarok életét azonban megnehezítette, hogy korlátozták mozgásszabadságukat, és hogy elviselhetetlen körülmények között tengődtek.
- 2 Hivatalosan közzétéve: *Magyar Közlöny* 1947. április 10-én - *Hivatalos Lap* 1947. 88. 11-16.
- 3 *A magyar-csehszlovák lakosságcsereire vonatkozó jogszabályok*. 1948. 5-35.
- 4 Az úgynevezett pöstyéni jegyzőkönyvet valószínűleg 1947 júniusában írták alá a tárgyalófelek. A megállapodás értelmében 1440 család kicserélését tervezték havonta a magyar és szlovák telepítési szervek.
- 5 Új Magyar Központi Levéltár - Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság (ÚMKL -MÁK) XIX-A-15-d/99. d. és 11. d.
- 6 Békés Megyei Levéltár (BML) Fh. Ir. XXIV. 201 h/140. d. *MÁK 3. sz. kirendeltségének jelentése. Kitelepítési összesítés*. 1947. július 27.
- 7 BML-Fh. Ir. XXIV. 201 h/138. d. *Betelepítési jelentések*.
- 8 ÚMKL-MÁK XIX-A-15-d/99. d. BML-Fh. Ir. XXIV. 201h/140.d. 141. d. *Kitelepítési jelentések*.
- 9 *Viharsarok* 1947. július 2.
- 10 (1946) BML-MÁK XXIV. 1/1 *Végh Aladár iratai*. (XV. 15., 16., 26., 39.) (1947) BML-Fh. Ir. XXIV. 201 h/140. d., 141. d. *Kitelepítési jelentések*. ÚMKL-MÁK XIX-A-15-d/99. d. *Kimutatások*.
- 11 A lakosságcsere utolsó szakaszában, 1948 őszén települt át Magyarországra az úgynevezett „háborús bűnösök” (VIII. cikkely szerinti) többsége a „D” jelzésű szerelvényeken. Közülük Békés és Csanád megyébe mintegy 100 családot, körülbelül 400 személyt irányítottak. Továbbá ezekben a hónapokban érkezett még néhány „R” és „S” jelzésű család is. Az előbbieket az 57. véghatározat szerint áttelepülő „különgedélyesek”, míg az utóbbiak az úgynevezett „soron kívüli fehérlosok”. Az 57. véghatározat elsősorban a családok egyesítését kívánta előmozdítani. *A lakosságcsereire vonatkozó jogszabályok* 98. Kihirdetve: 1948. november 16. BML-Fh. Ir. XXIV. 201 h/138. d. és 139. d.
- 12 ÚMKL-MÁK XIX-A-15-d/99.d. *Kimutatások*.
- 13 *Viharsarok* 1947. május 24.
- 14 BML-MÁK XXIV. 1/8. Telephelyek osztályozása (*MÁK körlevél dátum nélkül*). Mit kell tudni a betelepítési bizottságokról? (II. rész) *Új Otthon* 1948. július 24.
- 15 *Új Otthon* 1947. június 1.
- 16 *Párhuzamos vallomások a lakosságcseréről* H. n. 1988.
- 17 *Békés Népe* 1947. július 9. BML-N. B. Ir. 36/1 1947. július 10.
- 18 BML-MÁK XXIV. 1/2 1300-2 K 1947. augusztus 4.
- 19 BML-Fh. Ir. XXIV. h. 201/68. 132 Mezőberénybe telepített, főleg gutai családok számára készített juttatási tervezet. 120 házat, 17 tanyát, körülbelül 1200 katasztrális hold szántót, 15 katasztrális holdnyi kertet osztottak szét a betelepülők között.
- 20 „10 § (1) Az áttelepülők megérkezéskor egyidejűleg minden érdekelt községben telepítési bizottságot kell alakítani. A telepítési bizottság elnöke a kormánybiztos kiküldöttje, tagjai: a járási főjegyző (polgármester) által előzetesen kijelölt egy, valamint a letelepítendőkhöz megbízott öt személy, a járási szociális titkár, továbbá a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt, az Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége, a Magyar Parasztszövetség és a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége helyi szervezetének egy-egy kiküldöttje. (2) A betelepítéssel érintett községekben a járási főjegyző (polgármester) köteles községenként egy-egy kellőhelyi és szakismerettel rendelkező személyt a telepítési bizottságba a jelen rendelet hatálybalépése után kellő időben kijelölni s ennek nevét, foglalkozását és pontos lakcímét a kormánybiztossal

- közölni. 11. § (1) A telepítési bizottság feladata a telepítés helyére érkezett áttelepítettek gondozásbevétele és elhelyezése. A telepítési bizottság a leltározó bizottságtól átvett leltár alapján a rendelkezésre álló lakóházakat, valamint ezekkel együtt a gazdálkodás továbbviteléhez szükséges élő és holt gazdasági felszerelést, terménykészletet, továbbá a háztartási, felszerelési és egyéb vagyontárgyakat az áttelepítetteknek - részletesen elkészített terv alapján a rendelkezésre álló mezőgazdasági ingatlanokat a jelen rendelet 12. §-ában foglaltak szerint a letelepítettek birtokába adja. A letelepített a neki használatra átadott vagyontárgyakat a jó gazda gondosságával tartozik kezelni és megőrizni.” 5.300/1947. M.E. számú rendelet. In: *Két hatályos jogszabály*. 120-124.
- 21 BML-MÁK XXIV. 3/1. 142/4 K 1947. április 30.
- 22 BML-N.B. Ir. XVII. 36/1. *Jgykv.* 1946. dec. 12.; Uo. *Jegyzőkönyvek.* (Pl. 1946. júl. 25., 1947. jan. 2., 1947. ápr. 17.)
- 23 BML-Fh. Ir. XXIV. 201h/137Jgykv. 1948. szept. 2.
- 24 BML-Fh. Ir. XXIV. 201h/138. *Feljegyzés.* 1947. június 20. 50. BML-Fh. Ir. XXIV. 201h/137.
- 25 A betelepülő magyarok közül kiválasztották az úgynevezett Ötös Bizottság tagjait. Ha több felvidéki településről érkeztek, akkor igyekeztek úgy összeállítani a bizottságot, hogy mindegyik faluból (városból) legyen benne legalább egy-egy személy. Legtöbbször 8-10 képviselőt is választottak, hogy akadályoztatás esetén az előírt 5 személy megjelenjen a bizottsági ülésen. (*Párhuzamos vallomások*. I. m. 1988.)
- 26 BML-MÁK XXIV. 3/7 i.sz. 34. 1947. május 28.
- 27 BML-Fh. Ir. XXIV. 201h/138. *A kondorosi Telepítési Bizottság jgykv.* 1947. július 1.(?)
- 28 *Új Otthon* 1948. január 24. Avar József A legkényesebb kérdés: Az áttelepített magyarok és a hazai telepesek viszonya. Vö. Albert Gábor: *Emelt fővel.* Budapest, Szépirodalmi 1983. 220-249.
- 29 Elsősorban Békés megyében (Békéscsaba, Mezőberény, Szarvas, Tótkomlós, Kondoros, Csabacsúd) összesen mintegy 400-420 tanya szabadult fel a szlovák lakosság kitelepülésével (BML-Fh. Ir. XXIV. 201h/140. 141. 142.).
- 30 ÚMKL-MÁK XIX A-15-d/99., illetve ÚMKL-Fh. Ir. XXIV. 201h/138.
- 31 *Új Otthon* 1947. október 11.
- 32 *Viharsarok* 1947. szeptember 14.
- 33 BML-MÁK XXIV.1/2. *Békéscsabai kérelmek.* 1947. június-augusztus.
- 34 „A kitelepülők lakását 45 napig zárom kell, és a bérleményt addig felhasználhatja a MÁK telepítés céljaira. Később, a határidő lejártá után a város lakáshivatalát értesítik az üres lakásról. (BML-MÁK XXIV. 1./2.1244.,1947. augusztus 4. *Toma Ádám, a MÁK 2. sz. kirendeltsége vezetőjének értesítése.*) 72. BML-MÁK XXIV. 1./2. 1947. július 22.; *A prágai egyezménytől a magyarországi kirakodásig.* Hajdú István kormánybiztos beszámolója. 1947. december 25. *Új Otthon.* Az elhelyezés problémái. Uo. 1948. július 31.
- 35 BML-MÁK XXIV. 1./2. 1868-2-K 1947. július 31.
- 36 BML-MÁK XXIV. 1./2. 1888-2-K 1947. szeptember 15.
- 37 *Új Otthon* 1948. augusztus 7.
- 38 Uo. 1948. május 14.
- 39 Uo. 1947. november 1.
- 40 Uo. 1947. december 25.
- 41 Uo. 1947. december 25.
- 42 Uo. 1947. január 24.
- 43 A nyilatkozatot az *Új Otthon* 1947. december 25. számában közölte. (Nincsenek levéltári források az érdekvédelmi szervezetek tevékenységéről.)
- 44 Békéscsabai Róm. Kat. Plébániahivatal 1947/90. (A református egyház hasonló kezdeményezéséről nem találtam hasonló adatokat.)
- 45 *Új Otthon* 1948. február 7.
- 46 *Párhuzamos vallomások*. I. m.
- 47 *Új Otthon* 1948. augusztus 7.
- 48 *Békés Népe* 1988. augusztus 23.
- 49 A 39. számú véghatározatot 1947. június 6. fogadták el, kihirdetésének időpontja ismeretlen. *A magyar-csehszlovák lakosságcsere vonatkozó jogszabályok*. 781.
- 50 BML-MÁK XXIV. 3./7. 87./47. 1947. október 31.
- 51 BML-MÁK XXIV. 1/2. 1294-2-K 1947. augusztus 1. *A MÁK központjának körlevele a kirendeltségekhez.*
- 52 *Párhuzamos vallomások*. I. m. *Új Otthon* 1947. szeptember 20.; 1948. július 24.

The Implementation of Czechoslovak-Hungarian Population Exchange (April 1947 - December 1948)

On April 10, 1947, based on the Czechoslovak-Hungarian population exchange accords of February 27, 1946, the exchange of Hungarian Slovak volunteers and Slovakian Hungarians chosen for repatriation by Czechoslovak committees began. The paper primarily analyzes the problems associated with the allocation of new homes to the repatriated populations. The available homes in Slovak settlements of the Great Hungarian Plain were insufficient in number and often did not satisfy the justifiable minimum demands of Slovakian Hungarians. Due to the unequal conditions of the two minority groups affected by the population exchange, and to the large number of Slovaks who changed their minds about relocation, and the unjustified demands for repatriation by others, as well as to the increasingly obvious differences in financial standing between the two groups the concept of parity became completely illusory by the Spring of 1948 and therefore the Hungarian commissioner responsible for the repatriation suspended the population exchange. The author documents in detail the wealth difference between the two groups, the conflicts and excitement of choosing a new home, and of the first weeks and months of settling down. Many Slovakian Hungarian families finding the housing and land offered unacceptable requested relocation from the Slovakian villages of the Great Hungarian Plain to the German villages of Transdanubia, where they were placed into the houses of deported Germans. Everywhere the repatriation committees attempted to provide the settlers with land and work.